

Piotr Prósiniowski

Uniwersytet Gdański
norse.bard@interia.pl

(Nie)winność literatury, a budowanie tożsamości dziecka

Recenzja książki Tisona Pugha, *Innocence, heterosexuality, and the queerness of children's literature*. New York 2011, Routledge

Mamy obowiązek pisać prawdę, co jest szczególnie istotne, gdy tworzymy opowieści o nieistniejących ludziach w nieistniejących miejscach. Mamy obowiązek pamiętać, że prawdziwe nie jest to, co się dzieje; chodzi o mówienie prawdy o tym, kim jesteśmy. W końcu fikcja literacka to kłamstwo, które mówi prawdę.

Neil Gaiman, wykład dla The Reading Agency (14 października 2003)

W szeroko pojętym dyskursie edukacji zawsze pojawia się problematyka literatury dla młodych i jej roli w procesie socjalizacji, czy możliwych sposobów wspierania rozwoju kompetencji dziecka. Książka Tisona Pugha nie obiera jednak za cel analizy podręczników czy publikacji naukowych kształtujących przyszłych nauczycieli. *Innocence, heterosexuality, and the queerness of children's literature* bazuje na znanej i popularnej literaturze dziecięcej i młodzieżowej; na książkach, które wraz ze swoimi odbiorcami dorastają, kształtując ich tożsamość i poglądy.

Książka została podzielona na dwie, niezwykle nasycone ideowo i treściowo rozwinięte części. Pierwsza z nich – wstęp, posiadający tytuł tożsamy z tytułem całej książki, jest pozornie ograniczony, praktycznie jednak wyklada nie jedną a wiele teorii stojących za tytułową „odmiennością” czy „niewinnością” w literaturze – tworzy idealną bazę dla czytelników, którzy niekoniecznie posiadają duże doświadczenie w badaniu literatury dziecięcej i młodzieżowej. Autor przywołuje w tej części książki nie tylko autorów powieści, ale także ikony psychologii, na przykład Zygmunta Freuda, czy innych badaczy tego gatunku literatury, na przykład Marię Nikolajewą. Ta część książki ukazuje różnego rodzaju paradoksy oraz oczekiwania względem młodych odbiorców literatury, dotyka kwestii fetyszycacji niewinności i nie tylko. Ukazuje konstrukty bohaterów literackich i zarysowuje obraz opisywanych w drugiej części wybranych pozycji z kanonu literatury dziecięcej i młodzieżowej.

W drugiej części, podzielonej na osiem rozdziałów, analizie zostają poddane wybrane książki/serie: *Czarnoksiężnik z Krainy Oz*, *Domek na Prerii*, *Mroczne Materie*, *Harry Potter*, *Seria Niefortunnych Zdarzeń*, *Artemis Fowl*, *Zmierzch*, *Boy Meets Boy*¹.

Zawarte w książce analizy należą do sumiennych – zjawiska, postacie, zdarzenia zostały poddane solidnej analizie kulturowej i znaczeniowej, a w swoich próbach „rozebrania fenomenów” Tison Pugh wychodzi także poza ramy książki, ku wydarzeniom dziejącym się wokół tytułu. Doskonałym przykładem jest rozdział skupiający się na serii J.K. Rowling – *Harry Potter*. Pugh poszukuje zaprzeczenia niewinności i znajduje go, znajduje miłość i rozwój seksualności, alkohol, bestialstwo, jednakże skupia się na tym, co w „polskim uniwersum” może okazać się najbardziej kontrowersyjne, czyli na dyskursie homoseksualizmu. Oparty jest na postaci Dumbledora, niezwykle istotnej postaci w całej serii – dyrektora Hogwartu, Szkoły Magii i Czarodziejstwa. Jest swojego rodzaju mentorem i opiekunem Harrego Pottera. Kontrowersje i szerszą dyskusję wywołała autorka przyznając, że tworząc postać Albusa Dumbledora, stworzyła go jako homoseksualistę². Czemu jednak fakt ten jest niemalże niewidoczny w serii? Czy na tle innych wydarzeń, którym daleko do niewinności, uczynienie orientacji Dumbledora niemalże niewidoczną wyznacza granice tego, co dopuszczalne i tego, co nie? Rozdział skupiający się na serii brytyjskiej pisarki odpowiada nie tylko na te pytania, ale także dotyka innych spraw społecznych, chociażby tabuizacji.

Innym przykładem ciekawej interpretacji jest „rozebranie” *Serii Niefortunnych Zdarzeń*. Tison Pugh poprzez analizę postaci Violet, Klause oraz Sunny dopatruje się odejścia od podziału na „pasywne kobiety” i „aktywnych mężczyzn” oraz tego, co „kobiece” i tego, co „męskie”, jednakże zauważa także słabości prób równego traktowania kobiet. Podkreślone zostają tematy traktowania kobiet jako obiektów pożądania. W rozdziale dotyczącym *Serii Niefortunnych Zdarzeń* Tison Pugh wyróżnia ważną rolę odczytywania aluzji oraz nawiązań kulturowych.

Także inne rozdziały książki traktują o ważnych elementach dyskursu seksualności, kobiecości, męskości, hetero-normatywności i co najważniejsze (nie)winnosci literatury. W przestrzeni książek odnajdziemy tematykę młodych trójkątów miłosnych, szeroko przewijające się problemy dojrzewania, czy masochizm miłosny – ten widoczny w popularnej serii *Zmierzch* Stephenie Meyer.

Książka Tisona Puga jest kompleksową analizą tego, co w Polsce wciąż pozostaje w sferze tabu – dotyka dyskursu oczekiwań społecznych wobec dziecka, jednocześnie ukazując paradoksy, sprzeczności oraz niekonsekwencje, nie tylko ze strony nauczycieli, czy rodziców, ale społeczeństwa jako takiego. Autor stara się ukazać to, co wciąż zostaje poddane tabuizacji, poprzez konfrontacje tego, co przyjęte zostało na zasadzie umowy społecznej, tego, co nauczane i kulturowo powielane, z wytworami kultury literackiej,

¹ Ostatni tytuł – *Boy Meets Boy* (pol. *Chłopak spotyka chłopaka*) – w przeciwieństwie do reszty książek/serii, nie został przetłumaczony na język polski ani też w ogóle wydany w Polsce.

² Wyznanie J.K. Rowling ma swoje odzwierciedlenie między innymi w postaci licznych wiadomości, także na popularnych stronach informacyjnych takich, jak BBC News: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7053982.stm>.

oczekiwaniemi i żądzami wypływającymi z samych odbiorców literatury, żądzami popartymi sukcesami wydawniczymi oraz popularnością wielu tytułów czy autorów. Ukazuje także coś, co nazywa „końcem niewinności”, zjawiskiem obecnym już w literaturze, odejściem od schematu „dziecka niewinnego, wolnego od żądz, seksualności, czy grzechu”, ukazując tutaj przykłady z jedynej (z analizowanych pozycji) nieprzełożonej na język polski książki *Boy Meets Boy*, zauważając jednocześnie, że niewinność jest pozostaniem pasywnym, jako że wielbiona przez wielu dorosłych niewinność jest „aktem nicnierobienia”, pozostaniem wolnym od pewnych uczynków, działań i myśli.

Warto przypomnieć, że autor poprzez rozumienie odmienności czy „dziwności” (ang. *queerness*) nie nawiązuje jedynie do dyskursu homoseksualizmu czy trans-płciowości, ale także do tematyki płciowości jako takiej – ról społecznych, płci kulturowej, „męskości” i „kobiecości”, odmienności dziecka od dorosłego, czy miłości. Dzięki szerokim rozważaniom stara się wykraczać poza typowe i wąskie pojęcia, prowadząc nas w kierunku szerszego pojmowania problematyki i bardziej holistycznego spojrzenia na relacje, płciowość i tytułową odmienność i niewinność.

Innocence, heterosexuality, and the queerness of children's literature stwarza idealną okazję dla pedagogów do zadania sobie pytań na temat własnych oczekiwań wobec młodych odbiorców kultury, skłania także do krytycznego spojrzenia zarówno na stare, jak i nowe książki z badanego gatunku. Jest to istotne nie tylko ze względu na pobudzenie własnego krytycznego myślenia, ale także z powodu pracy z dziećmi i dorosłymi z różnych środowisk, o zróżnicowanym habitusie ergo o różnych potrzebach edukacyjnych i kulturalnych. Tison Pugh w pewien sposób uwrażliwia nas na płytkie postrzeganie „dziecięcej niewinności”, na sprzeczne oczekiwania wobec dzieci oraz zmusza nas do swojego rodzaju idiosynkrazji³ i otwiera na jakościowo nowe postrzeganie tematyki niewinności, odmienności, literatury dziecięcej oraz jej odbioru.

Warto sobie postawić pytanie o to, dlaczego książka ta, pomimo swojej aktualności i innowacyjności, nie została przetłumaczona na język polski. Tison Pugh niejako odpowiada na niezaprzeczalną popularność analizowanych książek. Dobór tytułów nie jest przypadkowy i wszystkie poza jednym doczekały się polskich wersji językowych. Większość z nich jest także dostępna w postaci adaptacji filmowych czy seriali stworzonych według oryginalnego tekstu. Towarzyszą tym filmom i serialom także dodatkowe produkcje oparte na motywach z tych książek czy zainspirowane tematyką i bohaterami. Czy książka ta została z góry napiętnowana wciąż napiętym (w Polsce) dyskursem gender często wspominanym przez media i szerzącym niepokój? *Innocence, heterosexuality, and the queerness of children's literature* nie jest przecież tworem przedstawiającym ideę samą w sobie, a przykładem studium elementu tworu kultury, który jest niezaprzeczalnie obecny także na półkach polskich księgarni i na polskich ekranach. Podobne pytanie można zadać odnośnie wspomnianej niejednokrotnie, jedynej nieprzetłumaczonej książki

³ Tutaj rozumianej w ujęciu Lecha Witkowskiego jako nowy konstrukt myślowy stworzony ze zmienionego pojmowania na przykład zjawiska; wyczulenie na złożoność problemu, jego powagę, wymiar czy istotę.

ze wszystkich analizowanych przez Tisona Pugh'a – *Boy Meets Boy*. Czy Polska nie jest gotowa na książki dotyczące krytyki teorii niewinności dziecięcej zarówno w kontekście literatury naukowej, jak i tej popularnej, przygotowanej dla dziecięcej i nastoletniej publiczności?

Pomimo niedostępnej polskiej wersji recenzowanej książki, mam nadzieję, że trafi ona zarówno do nauczycieli wczesnej edukacji, którzy codziennie podczas swojej pracy obcuja z literaturą dziecięcą, jak i do badaczy kultury, których tekst ten może zainspirować do prowadzenia podobnych badań w Polsce; badań nad literaturą dziecięcą dostępną w naszych księgarniach i obecną na półkach w naszych domach i szkołach. Bo tak jak zauważył cytowany na wstępie do niniejszej recenzji Neil Gaiman, teksty, które trafiają do nas i do dzieci powinny być prawdziwe, czyli przygotowane na każdego odbiorcę z osobna; nie sprowadzające czytelników do jedyne go słusznego wzorca, jako że taki nie istnieje. Dzięki temu pozostawiamy lukę pustą, ale znaczącą. Wolne miejsce dla dziecka, które bez widma oczekiwań społeczeństwa będzie miało zagwarantowaną przestrzeń do bycia prawdziwym sobą.